

Верховний
Суд

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Програма тренінгу «Проблеми ефективного
судового захисту в адміністративному
судочинстві» для суддів адміністративних
судів

10 листопада 2023 року

Підходи Конституційного Суду України та Верховного Суду щодо ефективного судового захисту

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Пов'язані поняття:

1. Ефективний захист
2. Незалежність суду (розподіл державної влади, система стримувань і противаг, незастосування закону)
3. Верховенство права (рівність, змагальність, гласність, право на апеляційне та касаційне оскарження)
4. Доступ до правосуддя (юрисдикція)
5. Розумний строк (тривалість судового провадження)
6. Принцип диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі (принцип «суд знає закон»)
7. Суддівський розсуд (дискреція)
8. Способи захисту (можливість захисту «на майбутнє»; вихід за межі позовних вимог, межі касаційного перегляду)
9. Якість судового рішення (мотивованість)
10. Виконання судового рішення
11. Заборона зловживання процесуальними правами
12. Запобігання надмірному формалізму
13. Процесуальна економія
14. Принцип пріоритетності захисту суспільних інтересів та національної безпеки
15. Адміністративне судочинство
16. Довіра до суду

Запитання для дискусії

Як діяти суду, якщо необхідно захистити порушене право (охоронюваний інтерес) позивача ефективно (1) але не на шкоду правам інших осіб, наприклад, суспільним інтересам, за умови, що (2) не дозволяє досягнути (1)?

Конституційний Суд України

Право на судовий захист як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя; відсутність такої можливості обмежує це право, яке за змістом ч. 2 ст. 64 Конституції України не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (абз. 15 п. 3 мотивувальної частини Рішення від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002).

Конституційний Суд України

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах (абз. 10 п. 9 мотивувальної частини Рішення від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003).

Конституційний Суд України

Гарантією недопущення узурпації державної влади є, зокрема, закріплені Конституцією України принципи здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша ст. 6), а також положення, згідно з яким органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (в абз. 1 п. 2 мотивувальної частини Рішення від 24 червня 1999 р. № 6-рп/99).

Практика Верховного Суду

1. Ефективно працююча система суб`єктів владних повноважень (головним чином, органів виконавчої гілки влади та органів місцевого самоврядування) є тим механізмом, який ефективно захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, що мінімізує можливість виникнення спорів у публічно-правовій сфері та, відповідно, робить непотрібним звернення до адміністративного суду.

Частина друга статті 2 КАС України орієнтує відповідачів (суб`єктів владних повноважень) забезпечувати ефективний захист та зобов`язує, у разі порушення таких прав, свобод чи інтересів, поновити їх до моменту ініціювання особою судового провадження.

Практика Верховного Суду

2. Ефективність судового захисту прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві включає:

- ефективність розгляду та вирішення справи,
- ефективність способу захисту,
- ефективність судового рішення,
- ефективність виконання судового рішення.

Всі ці складові можна охопити єдиним терміном «ефективне правосуддя», що виступає еталоном для оцінки судової гілки влади та є запорукою довіри до неї з боку громадян, а також інших суб`єктів.

Практика Верховного Суду

3. Ефективний спосіб захисту прав та інтересів особи в адміністративному суді має відповідати таким вимогам:

- забезпечувати максимально дієве поновлення порушених прав за існуючого законодавчого регулювання;
- бути адекватним фактичним обставинам справи;
- не суперечити суті позовних вимог, визначених особою, що звернулася до суду;
- узгоджуватися повною мірою з обов'язком суб'єкта владних повноважень діяти виключно у межах, порядку та способу, передбаченого законом.

Практика Верховного Суду

4. Одним зі складових елементів вимоги щодо ефективного правосуддя є обов'язковість виконання судового рішення, що проявляється, головним чином, у тому, що:

- державні органи зобов'язані поважати судові рішення і якнайшвидше реалізувати їх «ex-officio» (в силу своєї посади та визначених законом повноважень);
- виконання рішення повинно бути справедливим, швидким, ефективним і пропорційним;
- для цього мають бути забезпечені необхідні кошти та чіткі правові норми, що визначають доступні ресурси, відповідальні органи та механізми повного виконання судового рішення, яке набрало законної сили.

Практика Верховного Суду

5. Адміністративний суд, використовуючи всі надані йому процесуальним законом повноваження, з урахуванням фактичних обставин справи та положень законодавства, зобов'язаний:

- здійснити ефективне поновлення порушених прав позивача, а не лише констатувати факт наявності неправомірних дій (рішень, бездіяльності) з боку відповідача – суб'єкта владних повноважень;
- ефективний спосіб захисту повинен забезпечити негайне поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам, призводити до потрібних (бажаних) позивачу результатів (наслідків);
- ухвалення судами рішень, які безпосередньо не призводять до необхідних змін в обсязі прав позивача або не гарантують забезпечення можливого примусового виконання судового рішення, не відповідає змісту цього поняття.

Практика Верховного Суду

Із питанням щодо забезпечення ефективності судового захисту прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві безпосередньо пов'язане питання щодо меж розгляду судами позовних вимог, апеляційної чи касаційної скарг, зокрема, право суду самотійно, з виходом за межі позовних вимог або вимог апеляційної чи касаційної скарг, застосовувати найбільш ефективний за даних обставин спосіб захисту прав позивача.

Використані джерела:

1. Берназюк Ян. Аналіз практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини щодо ефективності правосуддя // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 2 (20) – квітень-травень 2022 – С. 119-138. https://maup.com.ua/assets/files/expert/20/expert_2_20_2022.pdf
2. Берназюк Ян. Ефективний захист прав особи в адміністративному судочинстві як основа довіри до правосуддя: критерії, межі та особливості досягнення https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectiveni_i_zahist.pdf
3. Берназюк Ян. Ефективність судового рішення в адміністративному судочинстві як складова ефективного правосуддя // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2022, № 2 (87), С. 145-157. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1494/1370>
4. Берназюк Ян. Критерії ефективності захисту адміністративним судом прав та інтересів особи від порушень з боку суб'єкта владних повноважень // <http://nsj.gov.ua/ua/training/programi-pidgotovki-kiiv/1-5-listopada-2021-roku-programa-pidgotovki-dlya-pidtrimannya-kvalifikatsii-suddiv-okrujnih-administrativnih-sudiv>
5. Берназюк Ян. Критерії ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів особи у публічно-правових спорах // Право і суспільство № 3/2022 С. 136-141 http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/3_2022/20.pdf
6. Берназюк Ян. Межі розгляду адміністративними судами вимог позову, апеляційної чи касаційної скарг в аспекті забезпечення ефективності правосуддя // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2022. – Серія Право. – Випуск 70, С. 272-282. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/258232/255053>

Використані джерела:

7. Берназюк Ян. Переваги адміністративного судочинства як механізму ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/administrative_court_bernaziuk.pdf
8. Берназюк Ян. Питання превентивного судового контролю в адміністративному судочинстві в аспекті забезпечення ефективного захисту прав та інтересів особи // Visegrad Journal on Human Rights. 2022, № 2, С. 11-16. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/06/VJHR_2_2022_Last.pdf
9. Берназюк Ян. Принцип процесуальної економії як складова ефективності адміністративного судочинства // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 3 (21) – червень 2022 – С. 133-142. <https://maup.com.ua/assets/files/expert/21/10.pdf>
10. Берназюк Ян. Співвідношення ефективного способу судового захисту та меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень // <https://constitutionalist.com.ua/spivvidnoshennia-efektyvnoho-sposobu-sudovoho-zakhystu-ta-mezh-vtruchannia-administratyvnoho-sudu-u-dyskretsiiu-sub-iektiv-vladnykh-povnovazhen>
11. Берназюк Ян. Ефективність процесуальних механізмів, якими наділений адміністративний суд, в аспекті реалізації конституційних прав особи: огляд практики Верховного Суду <https://constitutionalist.com.ua/efektyvnist-protseualnykh-mekhanizmiv-iakymy-nadilenyj-administratyvnyj-sud-v-aspekti-realizatsii-konstytutsijnykh-prav-osoby-ohliad-praktyky-verkhovnoho-sudu>
12. Берназюк Ян. Ефективність виконання судового рішення: між принципами обов'язковості (виконуваності), правової визначеності (res judicata) та принципом пропорційності (збалансованості) <https://constitutionalist.com.ua/efektyvnist-vykonannia-sudovoho-rishennia-mizh-pryntsypamy-obov-iazkovosti-vykonuvanosti-pravovoi-vyznachenosti-res-judicata-ta-pryntsypom-proporsijnosti-zbalansovanosti>

Верховний
Суд

Дякую за увагу!